СЕКЦІЯ 5
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 341.322.5:341.4
DOI https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-4-8

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО СТАТУТУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ПРАВОВІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Ахтирська Наталія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Akhtyrska.n@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3357-7722

Стаття присвячена питанням взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом, розглянуті етапи нормативного врегулювання такого співробітництва в розслідуванні воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності з урахуванням відсутності закону про ратифікацію Римського статуту. **Мета** *статті полягає в дослідженні процесів європейської інтеграції України, які охоплюють значне коло сфер суспільних відносин, які потребують уніфікації, а також зумовлюють доцільність приєднання до правових гарантій безпеки. Укладання Україною Римського статуту у 2000 році не завершилось його ратифікацією, що було зумовлено висновком Конституційного Суду України про наявну неузгодженість окремих його положень з конституційними нормами. Уведення в дію змін, внесених у 2016 році до Конституції України щодо можливості ратифікації Римського статуту, було відтерміновано до 2019 року. Початок військової агресії Російської Федерації спонукав Україну визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо ситуації в Автономній Республіці Крим, на сході України та під час Революції гідності («справа майдану»). Повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації та наслідки, яких зазнає Україна, спонукали прокурора Міжнародного кримінального суду розпочати розслідування воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності. Оскільки правові питання взаємодії правоохоронних органів і судів з Міжнародним кримінальним судом не були вирішені раніше, це викликало низку практичних складнощів щодо визначення юрисдикції, збору доказів, діяльності спільних слідчих груп, залучення міжнародних експертів тощо.* **Методами** *дослідження є аналіз міжнародних документів, нормативних актів України, компаративістський метод (порівнюються підходи до збору доказів за національним законодавством і міжнародним правом), статистичний метод (кількісні показники воєнних злочинів, учинених на території України).*

Результатами *дослідження стало виявлення деяких прогалин у чинному законодавстві, які потребують усунення. Ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» від 3 травня 2022 року деяким чином дало відповіді на окремі питання, водночас спричинило дискусії серед науковців і практиків щодо якості вказаного Закону та потреб у подальшому процесі імплементації норм міжнародного права в національне законодавство України.* **Висновком** *стало обґрунтування безальтернативності ратифікації Римського статуту для виконання взятих зобов'язань, що усуне перешкоди та ризики у зборі доказів та надасть переваги (прискорена процедура початку розслідування прокурором Міжнародного кримінального суду, розслідування злочинів агресії, участь у діяльності Асамблеї, право на обрання суддів, прокурорів до Міжнародного кримінального суду, акредитація українських адвокатів тощо).*

Ключові слова: *Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, злочини агресії, воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид.*

IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF THE ROME STATUTE IN THE NATIONAL LEGISLATION OF UKRAINE: POLITICAL OBLIGATIONS AND LEGAL WAYS OF SOLUTION

Akhtyrska Nataliia Mykolaivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Process and Criminalistics
Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Akhtyrska.n@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3357-7722

The article is devoted to issues of Ukraine's cooperation with the International Criminal Court, the stages of regulatory regulation of such cooperation in the investigation of war crimes, genocide and crimes against humanity are considered, taking into account the absence of a law on the ratification of the Rome Statute. The **purpose** *of the article is to study the processes of European integration of Ukraine, which cover a significant range of spheres of social relations that require unification, as well as determine the expediency of joining the legal guarantees of security. Ukraine's signing of the Rome Statute in 2000 did not end with its ratification, which was due to the conclusion of the Constitutional Court of Ukraine about the existing inconsistency of some of its provisions with constitutional norms. The implementation of the changes introduced in 2016 to the Constitution of Ukraine regarding the possibility of ratification of the RS was postponed until 2019. The beginning of the Russian military aggression prompted Ukraine to recognize the jurisdiction of the International Criminal Court over the situation in the Autonomous Republic of Crimea, in the east of Ukraine, and during the Revolution of Dignity (the "Maidan case"). The full-scale invasion of the Russian military and the consequences that Ukraine is experiencing prompted the prosecutor of the ICC to begin an investigation into war crimes, genocide and crimes against humanity. Since the legal issues of interaction of law enforcement agencies and courts with the International Criminal Court were not resolved earlier, this caused a number of practical difficulties regarding the determination of jurisdiction, collection of evidence, activities of joint investigative teams, involvement of international experts, etc. The research* **methods** *are the analysis of international documents, normative acts of Ukraine, the comparativist method (comparing approaches to gathering evidence under national legislation and international law), the statistical method (quantitative indicators of war crimes committed on the territory of Ukraine). The* **results** *of the study revealed certain gaps in the current legislation that require further resolution. The adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding cooperation with the International Criminal Court" dated May 3, 2022, in a certain way, gave answers to certain questions, at the same time, it caused discussions among scientists and practitioners about the quality of the specified law and needs in the further process of implementation of the norms of international law into the national legislation of Ukraine. The* **conclusion** *was the justification of the lack of alternatives to the ratification of the Rome Statute in order to fulfill the commitments, which will eliminate obstacles and risks in the collection of evidence and provide advantages (accelerated procedure for the initiation of an investigation by the prosecutor of the ICC, investigation of crimes of aggression, participation in the activities of the Assembly, the right to elect judges, prosecutors to the ICC , accreditation of Ukrainian lawyers and others).*

Key words: *Rome Statute, International Criminal Court, crimes of aggression, war crimes, crimes against humanity, genocide.*

Вступ. За влучним висловом Бенджаміна Ференца, прокурора, який брав участь е Нюрнберзькому процесі, головним досвідом для людства має стати усвідомлення того, що особи, незалежно від рангу, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності міжнародним трибуналом, а середньовічні уявлення про суверенітет застаріли для сучасного світу. Жоден народ чи людина не можуть бути вище закону (Ferens, 2010). Ідеологію агресивних держав не можна знищити зброєю, для цього існує правосуддя. Рани, завдані війною, може вилікувати тільки справедливе судочинство. Не може бути миру без справедливості, справедливості без права та предметного права без суду.

Глобалізація зумовила доцільність створення глобальної системи правосуддя, оскільки міжнародне правосуддя визнається основою миру та правопорядку у світі. Президент США Д. Ейзенхауер був переконаний, що світ не має вибору між силою та законом; якщо цивілізація хоче вижити, то вона зобов'язана обрати верховенство закону (Eisenhower, 1961). Злочини, що порушують норми міжнародного права, – це руйнація самої матерії цивілізації. Якщо вони не караються, то страждає не тільки право, завдається шкода всьому людству. Не тільки баланс сил між провідними гравцями, але й зміцнення права у сфері міжнародних відносин закладає фундамент наднаціонального порядку (Steinmeier, 2020).

В Україні формується законодавство, скероване на взаємодію з Міжнародним кримінальним судом, з урахуванням воєнного стану цей процес відбувається в умовах реального часу – «закон – злочин – розслідування», і з урахуванням виявлених нормативних прогалин чи складнощів вносяться пропо-

зиції до закону. Мета даного дослідження полягає у з'ясуванні відповідності чинного законодавства вимогам міжнародного права, виокремленні блоків, які викликають сумніви у правильності формулювань і концептуальних підходах (не можна *видати* іншій державі, але можна *передати* Міжнародному кримінальному суду), наданні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та механізму його застосування. Про масштаби наслідків воєнних злочинів свідчать статистичні показники, які оприлюднені Президентом України 4 липня 2023 р., відповідно до яких розпочато понад 84 тисячі таких кримінальних проваджень, є 1 838 повідомлень про підозру (Зеленський, 2023).

Дослідження проводилось на підставі вивчення нормативних актів, якими реґламентується діяльність Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), законодавства України, практики МКС, позиції науковців і практиків (зокрема, результати опитування суддів і співробітників правоохоронних органів).

1. Витоки та міжнародні зобов'язання України щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду

Необхідність створення такої інституції проголошена Організацією Об'єднаних Націй у Резолюції 260 (III) Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1948 р., якою ухвалено Конвенцію про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього. У даному документі вказано, що для позбавлення людства від цього ганебного злочину необхідним є *міжнародне співробітництво* (ст. I); особи, що обвинувачуються в учиненні геноциду, повинні постати перед компетентним судом тієї держави, на території якої було вчинене це діяння, або таким *міжнародним кримінальним судом*, який може мати юрисдикцію щодо сторін (ст. VI). Цією ж Резолюцією було запропоновано Комісії з міжнародного права «розглянути питання про бажаність і можливість створення міжнародного юридичного органу, на який покладається розгляд справ осіб, обвинувачених у вчиненні злочину геноциду (Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р.).

На 52-й сесії Генеральної Асамблеї ООН ухвалено рішення про скликання Дипломатичної конференції уповноважених представників під егідою ООН з питання заснування міжнародного кримінального суду, яка відбулася 15–17 липня 1998 р. в Римі (Італія). 17 липня 1998 р. було ухвалено Римський статут (далі – РС) – установчий документ Міжнародного кримінального суду, що став першим у світі постійно діючим міжнародним судом у сфері кримінального судочинства, який розслідує та, за наявності підстав, судить осіб, що обвинувачуються в тяжких злочинах, які викликають занепокоєння міжнародного співтовариства: геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини агресії. Як суд останньої інстанції він прагне доповнити, а не замінити національні суди. Суд покликаний припинити безкарність, за допомогою міжнародного кримінального правосуддя ставиться мета притягнути до відповідальності винних за злочини та допомогти запобіганню повторення таких злочинів. Відповідно до Кампальської декларації Асамблеї держав – учасниць Римського статуту від 1 червня 2010 р., 17 липня (день ухвалення Римського статуту) відмічається у світі як День міжнародного кримінального правосуддя (Kampala Declaration RC/Decl.1. 01.06.2010).

Римський статут, яким було засновано МКС, набрав чинності 1 липня 2002 р., що дозволило МКС відповідно до мандата розпочати діяльність, скеровану на забезпечення відповідальності за найтяжчі злочини за міжнародним правом. Станом на 2022 р. Римський статут ратифікували 123 держави, із яких 33 держави Африки, 19 держав Азіатсько-Тихоокеанського регіону, 18 держав Східної Європи, 28 держав Латинської Америки та Карибського басейну, 25 держав Західної Європи й інші держави. Серед країн СНД РС ратифікували три держави: Таджикистан – 5 травня 2000 р., Грузія – 5 вересня 2003 р., Молдова – 12 жовтня 2010 р. (States Parties to the Rome Statute, 2022).

Незважаючи на очевидну доцільність створення й існування органу міжнародного правосуддя, у наукових колах точиться гостра дискусія щодо абсолютної визначеності діяльності МКС, зокрема, Мадлен Морріс висловила думку, що у справах МКС, у яких громадянин держави переслідується за офіційні дії, які його держава вважає законними, заперечує сам факт злочину, законність або виникнення цього акта могли б стати предметом спору (Morris, 2001). Саме цим пояснюється прискорена процедура «дипломатичної імунізації американських військових і політиків» від ризику бути притягненими до відповідальності за міжнародним правом, що ілюструється фактами відкликання підписів під РС США (а також РФ). Стосовно даного положення варто зауважити, що відповідно до ст. 33 РС, той факт, що злочин, який підпадає під юрисдикцію МКС, було вчинено особою за наказом уряду чи начальника, чи то військового чи цивільного, не звільняє особу від кримінальної відповідальності, за винятком випадків, коли: а) ця особа була юридично зобов'язана виконувати наказ уряду чи начальника; б) ця особа не знала, що наказ був незаконним; в) наказ не був явно незаконним. Окрім того, для цілей цієї статті накази про вчинення злочинів *геноциду або злочинів проти людяності визнаються явно незаконними* (ч. 2 ст. 33 РС).

Особливого резонансу набула позиція Дж. Ю (Yoo, 2004), який визнає, що тоді, коли агресивні дії держави не вкладаються у прокрустове ложе визначення самооборони, існує загроза притягнення до відповідальності за злочини, на які поширюється юрисдикція МКС. Але в умовах боротьби з тероризмом та іншими злочинами (країнами-ізгоями, які порушують світовий порядок) доцільно розробити *доктрину застосування сили*, яка б відповідала міжнародному праву та Статуту ООН, що виключало б виникнення підозри стосовно наявності власних корисливих цілей у держави, яка вдалась до агресії. Відсутність інтелектуальної основи для застосування сили може стати перешкодою для боротьби

зі злочинністю. Навіть якщо припустити, що міжнародне право практично не впливає на результати рішення великих держав, усе ж доцільно було б, на думку вченого, розробити нове вчення про застосування сили.

Бенджамін Ференц піддав критиці таку позицію Дж. Ю, зокрема визнав безпідставним уважати, що «загроза судового переслідування може обтяжити гуманітарні злочини» (знищення свідків тощо), оскільки такий підхід принижує діяльність правоохоронних органів, прокурорів і суду. Джон Ю критикує книгу посла США Девіда Схеффера «Усі занедбані душі», яку називає «колисковими мемуарами», та виправдовує однобічне використання воєнної сили. Варто погодитись з оцінкою Бенджаміна Ференца щодо викривлення Дж. Ю позиції Вільяма Шоукросса в науковій статті «Справедливість і ворог» про те, що «судовий розгляд проти войовничих екстремістів визнається найважливішим захистом цивілізації» (Ferenc, 2010).

Україна уклала Римський статут 20 січня 2000 р., але не ратифікувала його. Підставою для цього став Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) від 11 липня 2001 р. (Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001 р.), яким було встановлено, що «Римський статут Міжнародного кримінального суду *не відповідає* Конституції України, у частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та ст. 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд <...> доповнює національні органи кримінальної юстиції». Така позиція ґрунтувалася на тому, що відповідно до ч. 1 ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. До них належать Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції (ч. 3 ст. 124). Систему судів загальної юрисдикції в Україні становлять: Верховний Суд України – найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, вищі спеціалізовані суди, апеляційні та місцеві суди (ч. ч. 2–4 ст. 125). Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (ч. 1 ст. 124). Заборонено також створення надзвичайних і особливих судів (ч. 5 ст. 125). Ст. 1 РС, яка вказує на те, що Міжнародний кримінальний суд є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, які викликають стурбованість міжнародного співтовариства, водночас наголошує, що цей Суд доповнює національні органи кримінальної юстиції.

Щодо цього варто зазначити, що врівноваження інтересів, оцінювання завдань, зіставлення ризиків і очікуваних результатів є суттєвим етапом в ухваленні державних рішень. Усвідомлення того, що держава не може існувати ізольовано в умовах екологічної, ядерної, терористичної, економічної та воєнної загроз, створює необхідність появи нової системи захисту, безпеки.

Особлива роль у вирішенні питання про допустимі межі зміни кримінального правосуддя у зв'язку з ратифікацією Римського статуту належить Конституційному Суду України. Конституційний Суд України під час вирішення конституційних спорів відповідно до сформульованої доктрини «політичної доцільності» покликаний зважено визначати проблемні питання співвідношення конституційного ладу України та міжнародного правопорядку. Зважаючи на універсальний характер основних прав і свобод, Конституційний Суд натрапляє на проблему юридичного релятивізму, яка виражається принаймні в тому, що міжнародно-правові акти встановлюють мінімальні стандарти захисту прав людини, і вони не завжди відповідають критеріям конституційності. У такому разі Суд стоятиме перед дилемою, чи слід застосовувати або не застосовувати відповідні положення міжнародно-правових актів.

Зокрема, доповнювальний національну систему правосуддя характер Міжнародного кримінального суду конкретизується в низці інших статей Статуту, зокрема в п. 2 ст. 4, згідно з яким Суд може здійснювати свої функції та повноваження на території будь-якої держави-учасниці, у пп. «а» п. 1 ст. 17, відповідно до якого Суд приймає до свого провадження справи не тільки за зверненням держави-учасниці, а й із власної ініціативи, коли держава, під юрисдикцією якої перебуває особа, підозрювана в учиненні передбаченого Статутом злочину, «не бажає або не здатна проводити розслідування чи порушити кримінальне переслідування належним чином». Це істотно відрізняє Міжнародний кримінальний суд від міжнародних судових органів, зокрема Європейського суду з прав людини, право звертатися до яких по захист своїх прав і свобод закріплено в ч. 4 ст. 55 Конституції України. Такі міжнародні судові органи порушують справу лише за зверненням осіб, причому особа може звернутися до них лише після використання всіх національних засобів правового захисту. Отже, на відміну від міжнародних судових органів, передбачених ч. 4 ст. 55 Конституції України, які за своєю природою є *допоміжними засобами* захисту прав і свобод людини і громадянина, *Міжнародний кримінальний суд доповнює* систему національної юрисдикції. Можливість такого доповнення судової системи України не передбачена розділом VIII «Правосуддя» Конституції України. Це дає підстави для висновку, що абзац десятий преамбули та ст. 1 Статуту не узгоджуються з положеннями ч. ч. 1, 3 ст. 124 Конституції України, а тому приєднання України до цього Статуту відповідно до ч. 2 ст. 9 Конституції України можливе лише після внесення до неї відповідних змін.

23 травня 2014 р. виконувач обов'язків Президента України Олександр Турчинов повторно звернувся до Конституційного Суду України з поданням про визнання конституційності Римського статуту, але у зв'язку з тим, що не були внесені зміни до Конституції України, провадження не було відкрите.

У 2014 р. Верховною Радою України ратифікована Угода про асоціацію України з Євро-

пейським Союзом, у якій ідеться про зобов'язання ратифікації Римського статуту. Зокрема, у ч. 3 ст. 24 Угоди зазначено, що стосовно судового співробітництва у кримінальних справах сторони намагатимуться посилити взаємодію щодо взаємної правової допомоги й екстрадиції. Це включатиме, у разі необхідності, приєднання до відповідних міжнародних документів ООН і Ради Європи, зокрема Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р., та їх дотримання, а також більш тісне співробітництво з Євроюстом. У ст. 8 Угоди прямо передбачено, що сторони співпрацюватимуть з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації й імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. та його відповідних інструментів (Угода про асоціацію України з Європейським Союзом від 21 березня 2014 р.). Голова Міжнародного кримінального суду Петер Хофманскі закликав Україну до прискорення процесу ратифікації Римського статуту для надання жертвам доступу до правосуддя (Hofmański, 2022).

2. Генезис конституційної визначеності щодо ратифікації Римського статуту

Відповідно до ч. 6 Закону України «Про внесення змін до Конституції України» у новій редакції «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду». Але згідно з п. 1 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону ця частина «набуває чинності через три роки з дня, наступного за днем опублікування Закону», тобто із 30 червня 2019 р. (офіційна публікація в «Голосі України» від 29 червня 2016 р.) (Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р.).

Події в Україні під час Революції гідності та в подальші роки воєнної агресії РФ у Криму та на сході України зумовили необхідність звернення по допомогу до міжнародної судової інституції, незважаючи на відсутність ратифікації РС. Це стало можливим, оскільки Римський статут передбачає два способи визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду, як-от: 1) ратифікація Римського статуту, що свідчить про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів геноциду, проти людяності, воєнних злочинів, злочинів агресії (повна юрисдикція); 2) звернення із заявою про визнання юрисдикції МКС щодо конкретного злочину (обмежена юрисдикція). У п. 3 ст. 12 Римського статуту зазначено, що коли вимагається визнання юрисдикції державою, яка не є учасником РС, ця держава може шляхом подання заяви визнати здійснення Судом юрисдикції щодо даного злочину (Rome Statute, 1998).

Згідно з даним положенням 25 лютого 2014 р. Верховна Рада України звернулась із заявою до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо вчинення злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків і масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період із 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р. 17 квітня 2014 р. уряд України подав заяву, за якою 25 квітня 2014 р. прокурор відповідно до Програмного документа Канцелярії розпочав попереднє вивчення ситуації у справі «подій на Майдані» (Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду, 2014).

Постановою від 4 лютого 2015 р. була затверджена заява Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо вчинення злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян», яку Уряд подав до МКС 8 вересня 2015 р. 29 вересня 2015 р. Прокурор МКС оголосив про розширення часових меж ситуації в Україні, яка є предметом попереднього вивчення для того, щоб включити в нього злочини, вірогідно вчинені після 20 лютого 2014 р. у Криму та на сході України (Постанова Верховної Ради України від 4 лютого 2015 р.). У 2019 р. Палата попереднього розгляду МКС завершила попередній аналіз предметної юрисдикції та дійшла висновку про наявність розумних підстав уважати, що злочини, склад яких перебачений РС, імовірно були вчинені на території Криму та у східній частині України. Під час проведення аналізу Канцелярія вивчила декілька форм вірогідних дій і розглянула як контекст міжнародного воєнного конфлікту й окупації Криму, так і різних можливих правових кваліфікацій воєнного конфлікту на сході України.

Зокрема, сутність попереднього висновку полягала в тому, що є досить підстав уважати, що із 26 лютого 2014 р., що передував окупації, та (або) у контексті окупації території Криму були вчинені такі злочини: умисне вбивство ((пп. (a) (i) п. 2 ст. 8); катування (пп. (a) (ii) п. 2 ст. 8); посягання на людську гідність (пп. (b) (xxi) п. 2 ст. 8); незаконне позбавлення свободи (пп. (a) (vii) п. 2 ст. 8); примушування ув'язнених до служби у збройних силах недружньої держави (пп. (a) (v) п. 2 ст. 8); умисне позбавлення прав на справедливе судочинство (пп. (a) (vi) п. 2 ст. 8); переміщення окремої частини населення окупованої території за межі цієї території (щодо ув'язнених у рамках кримінального судочинства або засуджених (пп. (b) (viii) п. 2 ст. 8); захоплення майна супротивника, коли таке захоплення не диктується воєнною необхідністю (приватна власність і культурні цінності) (пп. (b) (xiii) п. 2 ст. 8).

Окрім того, була розглянута наявна інформація про вірогідні злочини за ст. 7 Статуту: убивство (пп. (a) п. 1 ст. 7); депортація або насильницьке переміщення населення (ув'язнені) (пп. (d) п. 1 ст. 7); ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи (пп. (e) ст.7); катування (пп. (f) п. 1 ст. 7); переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти за політичними мотивами (пп. (h) п. 1 ст. 7), насильницьке зникнення людей (пп. (i) п. 1 ст. 7).

У висновку зазначено, що в період із 30 квітня 2014 р. й далі в контексті воєнного конфлікту на сході України були, імовірно, учинені такі злочини: умисні напади на цивільних осіб і цивільні об'єкти (пп. (b) (i) – (ii) або (e) (i) п. 2 ст. 8); умисне завдання ударів по будівлях, що охороняються (пп. (b) (ix) або (e) (iv) п. 2 ст. 8); умисне вбивство або вбивство, передбачене пп. (a) (i) або (c) (i) п. 2 ст. 8; катування та нелюдське або жорстоке поводження (пп. (a) (ii) або (c) (i) п. 2 ст. 8); посягання на людську гідність (пп. (b) (xxi) або (c) (ii) п. 2 ст. 8); зґвалтування й інші форми сексуального насильства (пп. (b) (xxii) або (e) (vi) п. 2 ст. 8).

Окрім того, за умови встановлення міжнародного характеру конфлікту, були б наявними розумні підстави вважати, що були вчинені такі воєнні злочини: умисне скоєння нападів, унаслідок яких було завдано шкоди цивільним особам і цивільним об'єктам, які були неспіврозмірні з очікуваною воєнною перевагою (неспіврозмірний напад) (пп. (b) (iv) п. 2 ст. 8); незаконне позбавлення волі (пп. (a) (vii) п. 2 ст. 8) (Due Diligence Activity Report, 2019).

Аналіз даних складів злочинів і ситуації в Україні дає підстави для постановки запитання: чому МКС не кваліфікує передану для розгляду ситуацію як злочини агресії?

Відповідно до ч. 1 ст. 8–1 «Злочини агресії», злочини агресії означають планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка має можливість фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або воєнними діями держави, акту агресії, який через свій характер, серйозність і масштаби є грубим порушенням Статуту ООН. Згідно із ч. 2 ст. 8–1 РС акт агресії означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим способом, несумісним зі Статутом ООН. Будь-яка з таких дій буде кваліфікуватися згідно з Резолюцією 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. як акт агресії: а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або інша будь-яка воєнна окупація, незалежно від її тривалості, що стала результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави або її частини; б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; в) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держав; г) напад збройних сил на суходольні, морські або повітряні сили або морський і повітряний флот іншої держави; ґ) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою зі стороною, що приймає, у порушення умов, передбачених угодою, або інше продовження їх перебування на такій території по закінченню дії угоди; д) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншій державі, використовувалась цією державою для вчинення акту агресії проти третьої держави; засилання державою або від імені держави озброєних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що прирівнюється до вищеперелічених актів.

РС доповнено ст. 8–1 «Злочини агресії» 10 червня 2010 р. Але відтермінований був час уведення її в дію. Суд має можливість здійснювати юрисдикцію щодо злочинів агресії, які вчинені через рік з моменту ратифікації чи ухвалення цих поправок тридцятьма державами. Також після 2017 р. мала б бути ухвалена відповідна резолюція більшістю голосів (30 голосів). Станом на 2022 р. доповнення ратифікували 43 держави. Тридцятою країною, яка ратифікувала доповнення щодо злочинів агресії, стала Палестина 25 липня 2016 р. На підставі Резолюції Асамблеї МКС юрисдикція МКС щодо злочинів агресії введена в дію з 1 липня 2017 р. Станом на 26 січня 2022 р. 43 країни ратифікували поправки щодо агресії.

3. Етапи взаємодії України з МКС в умовах війни

28 лютого 2022 р. Прокурор МКС заявою повідомив про початок розслідування у зв'язку з розширенням конфлікту. Постало питання: Чи підпадають дії РФ під ознаки «акту агресії» та чи поширюється юрисдикція МКС на ці злочини? Оскільки, відповідно до ч. 5 ст. 8–1 РС, щодо держав, які не є учасниками Римського статуту, Суд не буде здійснювати свою юрисдикцію за злочини агресії, учинені громадянами цієї держави або на її території. Оскільки Україна не ратифікувала РС, а РФ у 2016 р. навіть відкликала підпис, то МКС позбавлений юрисдикції щодо злочинів агресії.

Президія МКС доручила розгляд ситуації в Україні Палаті попереднього провадження II, підставою для чого став меморандум Прокурора МКС від 1 березня 2022 р., у якому він інформував президію про наміри подати запит на дозвіл розпочати розслідування.

Оскільки Україна не ратифікувала РС МКС, то для прискорення процедури розслідування до Прокурора МКС мали б звернутися та надати свої матеріали щодо ситуації в Україні держави – члени РС. Станом на 2 березня 2022 р. 39 держав-учасниць, які діяли на підставі ст. ст. 13 (a) та 14 (1) РС, звернулися до Прокурора МКС із клопотанням розпочати розслідування ситуації в Україні, пізніше приєднались до звернення Японія та Північна Македонія (Referral letter submitted in coordination with 38 States Parties, 2022).

Аналіз норм РС та національного законодавства України дає підстави для виокремлення групи питань, які потребують подальшого врегулювання для передбачуваності наслідків його ратифікації.

По-перше, на конституційному рівні закріплено, що громадянин України не може бути *вигнаний* за межі України або *виданий* іншій державі (ч. 2 ст. 25). Указане положення відображено й у Кримінальному кодексі України. Зокрема, «особи, які вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України»

(ч. 1 ст. 6), громадяни України, які вчинили злочини за її межами, підлягають відповідальності за Кримінальним кодексом України (ч. 1 ст. 7); «громадяни України не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та відання до суду» (ч. 1 ст. 10). Названа гарантія визнається абсолютною, тобто такою, що не може бути порушена за будь-яких обставин. Водночас ч. 1 ст. 58 Римського статуту вказує, що після початку розслідування Палата попереднього провадження за заявою прокурора видає ордер на арешт особи. Держава, яка одержала прохання про арешт і надання в розпорядження суду вказаної особи без зволікань, зобов'язана вжити заходів щодо арешту особи та якомога швидше доставити її до суду (ч. 1 ст. 59). Як убачається, положення міжнародного документа викладені без урахування громадянства особи чи її постійного проживання на території будь-якої держави, що вказує на пряму суперечність із конституційним принципом.

По-друге, згідно зі ст. 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення. За Римським статутом принцип непритягнення особи двічі за те ж саме (ne bis in idem) не застосовується у випадках, «коли розгляд в іншому суді призначався для того, щоб захистити особу від кримінальної відповідальності за злочини, які підпадають під юрисдикцію міжнародного кримінального суду, або за іншими ознаками не було проведено незалежне або неупереджене відповідно до норм належної законності процедури, що за існуючих обставин не відповідало меті віддати відповідну особу правосуддю» (ст. 20). Отже, спостерігається спростування конституційної гарантії непритягнення до відповідальності двічі за те саме правопорушення.

По-третє, притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які мають певний імунітет, за законодавством України здійснюється з дотриманням установлених процедур (судді, прокурори, адвокати, депутати тощо), а Римський статут застосовується однаковою мірою до всіх осіб, без будь-якої різниці на основі посадового становища. Зокрема, посадове становище глави держави, члена уряду або парламенту, обраного представника або посадової особи уряду жодною мірою не звільняє особу від кримінальної відповідальності та не є підставою для пом'якшення вироку. Імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи (за національним чи міжнародним правом), не повинні перешкоджати здійсненню Міжнародним кримінальним судом його юрисдикції щодо такої особи (ст. 27). Особлива увага приділена відповідальності військових командирів та інших начальників (ст. 28).

По-четверте, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо із дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком чинності минули строки давності. Це положення не застосовується в разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у ст. ст. 109–114–1, проти миру та безпеки людства, передбачених у ст. ст. 437–439 і ч. 1 ст. 442 Кримінального кодексу (далі – КК) України (ст. 49 КК України). Згідно зі ст. 29 РС щодо злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС, не встановлюється будь-якого строку давності. Перелік злочинів у ст. 5 РС, на які поширюється юрисдикція суду, значно ширший за положення національного законодавства. Неузгодженість строків давності притягнення до кримінальної відповідальності потребує внесення змін до ст. 49 КК України.

По-п'яте, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Відповідно до ст. 1 РС МКС доповнює національні системи кримінального правосуддя; він має міжнародну правосуб'єктність (ч. 1 ст. 4); може здійснювати свої функції та повноваження на території будь-якої держави-учасниці і, за спеціальним погодженням, на території будь-якої держави (ч. 2 ст. 4), тобто діє принцип екстериторіальності, який не знайшов свого унормування у кримінальному процесуальному законодавстві.

По-шосте, прибуття в суд свідка забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик. Суд сприяє сторонам у забезпеченні явки шляхом здійснення судового виклику (ч. 2 ст. 327 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК). Урозріз із цим усталеним порядком, за Римським статутом, прокурор може покладатися на документальні докази або резюме доказів і може не викликати свідків (ч. 5 ст. 61).

По-сьоме, у кримінальному процесуальному законодавстві України скасовано інститут направлення на додаткове розслідування. За Римським статутом, якщо Палата попереднього провадження не затверджує обвинувачення, це не перешкоджає прокурору надалі знову звернутися із проханням про затвердження цього обвинувачення, якщо воно підтверджується додатковими доказами (п. 8. ст. 61). До того ж ч. 2 ст. 69 Римського статуту надає суду право дозволити використання показань свідків, записаних за допомогою відео- або аудіотехніки. На нашу думку, це прямо суперечить положенню п. «е» ст. 67, яким обвинуваченому надається право допитувати свідків, які свідчать проти нього, або мати право, щоб ці свідки були допитані. Судове рішення в Україні проголошується прилюдно з роз'ясненням права обвинуваченому на оскарження (ст. 376 КПК). Міжнародний кримінальний суд може оголосити вирок за відсутності обвинуваченого (ч. 4 ст. 76).

За загальним правилом, після постановлення вироку громадянин України може відбувати покарання у країні свого громадянства. За Римським статутом, Міжнародний кримінальний суд сам обирає державу серед тих, які запропонували відбування покарання на їхній території, хоча й може враховувати волю засудженого (вона не є визначальною). Окрім того, за законодавством України, за клопотанням Міністерства юстиції України суд

розглядає питання про узгодження вироку суду, ухваленого судом *іншої держави*, із законодавством України. Якщо законом України про кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення максимальний строк позбавлення волі є меншим, ніж призначений вироком суду іноземної держави, суд визначає максимальний строк позбавлення волі, передбачений законом України (п. 1 ч. 4 ст. 610). За нормами Римського статуту, суд може призначити покарання у виді позбавлення волі строком до 30 років або довічне позбавлення волі. Однак, згідно зі ст. 105 Римського статуту, вирок є обов'язковим для держав-учасниць, які *за жодних обставин не можуть його змінити,* тобто вирок МКС не узгоджується із чинним законодавством.

Варто зазначити, що Римський статут є міжнародно-правовим актом суворої дії, він ратифікується без застережень (ст. 120). Окрім того, вихід із Статуту не звільняє держави від виконання зобов'язань, які випливають із нього та які виникли в період участі цієї держави у Статуті, будь-яких фінансових зобов'язань також. Це також не впливає на здійснення співробітництва у проведенні кримінальних розслідувань, стосовно яких держава була зобов'язана співпрацювати та які було розпочато до дати набуття виходу законної сили (ст. 127).

Виконання взятих Україною зобов'язань викликало дискусію практиків і науковців із питань доцільності, обґрунтованості, відповідності положень Статуту МКС щодо видачі конституційним принципам України, а також щодо неминучих змін законодавства відповідно до міжнародних вимог. 76% суддів були переконані, що справи, на які поширюється юрисдикція МКС, будуть розглядатися МКС, оскільки законодавство України зазнало суттєвих змін і доповнень під час війни, а тому не є сталим і зрозумілим, що значно ускладнить процес судового розгляду. Позиція МКС полягає в тому, що розгляд кримінальних проваджень національними судами сприяє дотриманню розумних строків, створенню сприятливих умов для проведення процесуальних дій із потерпілими та свідками, значно здешевлює процес судочинства. Основою такого підходу є принцип *комплементарності*, що покладений в основу діяльності МКС, який виключає одночасне пред'явлення юрисдикційних претензій. Варто зазначити, що в різні періоди формування міжнародного кримінального правосуддя межі національної та міжнародної юрисдикції визначались по-різному. Так, Статут Нюрнбергського трибуналу містив норми, які базувались на принципі *виключної юрисдикції за суб'єктним елементом злочину*, що означало поширення діяльності Міжнародного воєнного трибуналу виключно щодо головних воєнних осіб. Інші обвинувачені мали постати перед національним судом країни, на території якої були вчинені злочини. Конкуруюча юрисдикція полягає в існуванні паралельних юрисдикцій із відданням переваги або національним судам, або міжнародним (наприклад, Міжнародний кримінальний трибунал по Югославії та Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді діяли на підставі конкуруючої юрисдикції на основі принципу превалювання міжнародного суду – на будь-якому етапі судового розгляду Міжнародний трибунал мав право офіційно запросити національний суд передати йому кримінальне провадження). Компліментарність (модель Міжнародного кримінального суду) має своєю особливість те, що міжнародна юрисдикція не заміщує національну юрисдикцію, а лише доповнює виключно у випадках, коли держава не бажає (не має наміру) або не спроможна відкрити кримінальне провадження, провести розслідування (а також у разі руйнації системи правосуддя або розпаду держави). Оцінка ситуації здійснюється суто Міжнародним кримінальним судом. Компліментарність, на думку Герхарда Верле, реалізує новаторський механізм балансування між юрисдикціями міжнародних і національних судів, що слугує рольовою моделлю для майбутнього розвитку міжнародного кримінального права. Водночас компліментарність надає МКС наглядові функції, які проникають у ключові сфери національного кримінального права (Werle, 2010).

Процеси глобалізації у сфері правосуддя загалом спрямовані на створення єдиного уніфікованого механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, незалежно від національних правових систем, політичної ситуації, ідеології, релігії тощо. Дієвість міжнародних механізмів виступає гарантом стабільності правового режиму, невідворотності покарання, об'єктивності оцінки дій осіб з унеможливленням політичного тиску, виключенням необ'єктивності й упередженості.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» від 3 травня 2022 р. внесені доповнення до КПК України (21), які сприяли правовій визначеності функцій правоохоронних органів і суду у взаємодії з МКС. Водночас окремі положення потребують уточнення. Неодностайною є позиція фахівців щодо збору доказів. Так, відповідно до ч. 7 ст. 69 РС, докази, які одержані в результаті порушень положень РС та міжнародно визнаних прав людини, не є допустимими, якщо: а) порушення породжує серйозні сумніви в достовірності доказів; б) допуск доказів був несумісним із сумлінним проведенням розгляду справи та спричинив би серйозну шкоду. До того ж у розгляді питання про допустимість або відносність доказів МКС не повинен ухвалювати рішення щодо застосування національного законодавства цієї держави (ч. 8 ст. 69 РС). Відповідно до ст. 115 «Збір доказів на території держави-учасниці» Правил процедури та доказування (далі – ППтД), коли прокурор уважає за доцільне здійснити збір доказів на території іншої держави, він звертається із клопотанням до Палати попереднього провадження надати санкцію на вжиття відповідних заходів. Дозвіл надається у виді розпорядження, у якому вказуються мотиви на підставі критеріїв, передбачених ППтД. У розпорядженні можуть зазначатись також процедури, яких

треба дотримуватись під час збору доказів. У законодавстві України досить ретельно описано порядок проведення процесуальних дій стосовно особи, приміщення чи майна, які користуються на території України дипломатичним імунітетом відповідно до міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, у такому разі центральний орган України негайно інформує про це Міжнародний кримінальний суд і відкладає виконання прохання на строк до одержання інформації про досягнення домовленості Міжнародного кримінального суду з відповідною іноземною державою (міжнародною організацією) щодо відмови від дипломатичного імунітету (ч. 6 ст. 621 КПК України). У ч. 1 ст. 624 КПК України обмежено повноваження Прокурора Міжнародного кримінального суду на проведення окремих процесуальних дій: «Процесуальні дії на території України на підставі та на виконання прохання Міжнародного кримінального суду може проводити Прокурор Міжнародного кримінального суду, *окрім процесуальних дій, виконання яких в Україні здійснюється за погодженням із прокурором або з дозволу слідчого судді, суду*» (ч. 1 ст. 624 КПК України). У зв'язку із цим стосовно того, чи потрібно на підставі розпорядження Палати попереднього розгляду Міжнародного кримінального суду, виданого за клопотанням Прокурора МКС, розглядати таке розпорядження слідчим суддею в Україні (наприклад, щодо проведення обшуку)? Окрім того, у КПК України йдеться суто про центральний орган України, який зазначає причини відмови у виконанні прохання МКС (ч. 10 ст. 621 КПК України). Щодо ролі суду на території України, то суд активно задіяний у вирішенні питання тимчасового арешту, або арешту та передачі особи, оскільки запобіжний захід у вигляді тримання під вартою може бути застосовано лише за рішенням суду в порядку, передбаченому ст. ст. 629–631 КПК України (ч. 5 ст. 627 КПК України). На нашу думку, не досить реґламентовано у КПК України порядок взаємодії з МКС у разі ухвалення судом України виправдувального вироку, коли буде встановлено, що судовий розгляд призначався для того, щоб не допустити засудження особи за злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС, або коли за іншими ознаками не було проведено незалежно та неупереджено розслідування та судовий розгляд згідно з нормами законної процедури, визнаної міжнародним правом, та проводилось у такий спосіб, що не відповідав меті здійснити правосуддя.

Досить складною та багатою на правові позиції є практика МКС, до вивчення якої закликають представники МКС. Зокрема, Римський статут Міжнародного кримінального суду у ст. 7 (1) (g) містить список злочинів сексуального характеру та відносить їх до злочинів проти людяності, зважаючи на тяжкість і наслідки. Елементи злочину були сформульовані з урахуванням судової практики Міжнародного кримінального суду та спеціальних трибуналів. У рішенні у справі Акаесу Трибунал по Руанді встановив зґвалтування як злочин, що супроводжується *примушуванням.* Трибунал по колишній Югославії в рішенні у справі Фуруджії наголосив на *примушуванні, насильстві або погрозі насильством щодо жертви чи третьої особи*. Однак у справі Кунарача й інших Трибунал дійшов висновку, що варто зосереджувати увагу *не на фактах примушування або застосування сили, а на тому, що акт учиняється проти волі жертви*. Апеляційна палата підтвердила рішення у справі Кунарача, у результаті чого акцент у визначенні зґвалтування перемістився з об'єктивної поведінки суб'єкта злочину на вольовий момент жертви. *У ситуації воєнного конфлікту, зумовленого присутністю збройних сил, наявною є практично загальна ситуація примусу, за якою зазвичай не можна взагалі припускати наявність згоди з боку жертви, примус чи погроза існують об'єктивно.* Дане правило покладено в основу Правил процедури та доказування Міжнародного кримінального суду.

Зґвалтування за Римським статутом також належить до воєнних злочинів, оскільки є серйозним порушенням Женевської конвенції. Включення самостійних положень, присвячених злочинам у виді сексуального насильства, у статтю Римського статуту про воєнні злочини свідчить про те, що ці злочини, скоєні як організоване насильство, належать до найбільш серйозних злочинів. Визначення зґвалтування воєнним злочином відрізняється від визначення зґвалтування як злочину проти людяності лише в сенсі контексту, у якому вчиняється це діяння. Прикладом є позиція Трибуналу по Югославії, відповідно до якої в Боснії зґвалтування не тільки супроводжували просування боснійських військ, вони також були результатом узгодженої політики культурного викорінення; ці злочини слугували інструментом осквернення боснійської культури, боснійської ідентичності, а також усього, що з нею пов'язано (Khan, 2022). Виходячи із цього, у законодавстві України доцільно унормувати положення щодо застосування практики МКС у здійсненні судочинства у кримінальних провадженнях, передбачених МКС.

Висновки. Ратифікація Римського статуту є правовим механізмом визнання повної юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо всіх злочинів, указаних у ст. 5 РС (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії), що виключатиме необхідність звернення із заявами про її визнання в кожному конкретному випадку.

Відповідно до ч. 5 ст. 8–1 Римського статуту, щодо держави, яка не є учасницею Римського статуту, МКС не буде здійснювати свою юрисдикцію щодо злочинів агресії, учинених громадянами цієї держави або на її території. Оскільки ні Україна ні Росія не є країнами – учасницями Римського статуту, МКС не може розпочати розслідування злочинів агресії. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на злочини агресії, які вчинені державою-учасницею, або на виключно щодо держав-учасниць. Ратифікація Римського статуту Україною стане підставою для поширення юрисдикції МКС щодо злочинів агресії.

Ратифікація Римського статуту дає право державі брати участь у діяльності Асамблеї держав-учасниць, яка є керівним, наглядовим і законодавчим органом МКС, із правом голосу. Держави, які не є учасницями Римського статуту, можуть брати участь у роботі Асамблеї як спостерігачі без права голосу. Згідно зі ст. 112 РС Асамблея збирається один раз на рік у місці знаходження МКС в Гаазі або в центральних установах ООН у Нью-Йорку, або, за потреби, може проводити спеціальні сесії. Кожна держава-учасниця має в Асамблеї одного представника, якого можуть супроводжувати заступники та радники. Кожна держава має один голос, хоча мають бути докладені зусилля для ухвалення рішення на основі консенсусу. Асамблея здійснює управлінський нагляд за Президією, Прокурором і Секретарем, ухвалює Правила процедури та доказування й Елементи злочину; обирає суддів, прокурорів, заступників. Таємним голосуванням ухвалює рішення про звільнення з посади судді, прокурора чи заступника прокурора.

Основою правового регулювання Міжнародного кримінального суду, окрім Римського статуту, є: Правила процедури та доказування, Елементи злочинів, Регламент Суду; Положення про секретаріат; Положення про прокуратуру; Кодекс професійної поведінки адвокатів (а також Реєстр адвокатів МКС). Для розроблення законодавства щодо міжнародного співробітництва з МКС та внесення пропозицій до чинних норм доцільно зробити переклад зазначених документів і оприлюднити офіційний текст на сайті Верховної Ради України, що дозволить уніфікувати понятійний апарат (термінологічна точність). Окрім цього, до допоміжних, але важливих належать Положення про Реєстр, Кодекс етики судді, Практичний посібник Чемберса (аналог постанов Пленуму ВСУ або висновків Великої Палати ВС), переклад яких сприятиме якості судових рішень.

Оскільки Міжнародний кримінальний суд також виконує наглядову функцію щодо здійснення правосуддя національними судами стосовно злочинів, передбачених ст. 5 РС, доцільно правникам України забезпечити доступ до судової практики МКС з метою підвищення обізнаності у сфері міжнародного кримінального права. Передбачити в чинному законодавстві (варіанти, КПК України, спеціальний Закон України «Про злочини проти міжнародного права та міжнародне співробітництво з Міжнародним кримінальним судом») використання практики Міжнародного кримінального суду в судочинстві України за прикладом Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Хоча Герхард Вербер уважає, що використання практики є недоцільним, варто зазначити, що судові рішення МКС мають детальний опис складів злочинів, що допомагає у тлумаченні визначень і оцінюванні дій обвинувачених.

З метою уникнення підстав уважати, що судочинство стосовно осіб, які є громадянами іншої держави й обвинувачуються у скоєнні злочинів геноциду, проти людяності, воєнних злочинів і злочинів агресії, за рекомендацією міжнародних експертів і представників МКС, доцільно передбачити в законодавстві України обов'язкову участь у судовому процесі незалежних експертів, якими можуть бути представники Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Місяця, а також науковці – фахівці в галузі кримінального права, процесу та міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ferens Benjamin B. Will we finally apply the lessons of Nuremberg? A New Introduction to Nuremberg and Vietnam: An American Tragedy by Telford Taylor. The Lawbook Exchange. URL: https://benferencz.org/articles/2010-present/will-we-finally-apply-nurembergs-lessons/ (дата звернення: 02.06.2023).
2. Dwight D. Eisenhower. Statement by the President on the Observance of Law Day. URL: https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-the-president-the-observance-law-day (дата звернення: 18.04.2023).
3. Festakt zum 75. Jahrestag des Beginns der Nürnberger Prozesse. URL: https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Reden/2020/11/201120-Festakt-Nuernberg.html (дата звернення: 08.05.2023).
4. Українська поліція вміє бути професійною, уміє рятувати від зла, повертати справедливість – Президент на заходах з нагоди Дня Національної поліції. URL: https://www.president.gov.ua/news/ukrayinska-policiya-vmiye-buti- profesijnoyu-umiye-ryatuvati-84045 (дата звернення: 10.07.2023).
5. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_155/card2#Card (дата звернення: 06.06.2022).
6. Kampala Declaration RC/Decl.1. 01.06.2010. URL: https://asp.icc-cpi.int/reviewconference/resolutions-and (дата звернення: 06.06.2022).
7. States Parties to the Rome Statute. URL: https://asp.icc-cpi.int/states-parties (дата звернення: 10.06.2023).
8. Madeline Morris. High Crimes and Misconceptions: The ICC and Non-Party States, 64 L & Contemp Probs 13, 21 (2001) (quotation mark omitted). URL: https://www.jstor.org/stable/1192354 (дата звернення: 08.06.2023)
9. John C. Yoo. Using Force. *University of Chicago Law Review*. Summer 2004. Vol. 71. URL: https://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol71/iss3/1 (дата звернення: 04.05.2022).
10. Ferenc Benjamin B.. Law always wins war. URL: https://benferencz.org/articles/2010-present/law-always-beats-war/ (дата звернення: 04.06.2023).
11. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) від 11 липня 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 28. Ст. 1267.
12. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом від 21.03.2014 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu (дата звернення: 06.05.2023).
13. International Criminal Court celebrates 20'th anniversary. URL: https://www.icc-cpi.int/news/international-criminal-court-marks-20th-anniversary (дата звернення: 06.07.2023).
14. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401–VIII. *Голос України*. 2016. № 118.
15. Rome Statute. URL: https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf (дата звернення: 06.07.2023).
16. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період із 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р. *Голос України*. 2014. № 44.
17. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального

суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян : постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 р. *Голос України*. 2015. № 29.

18. 2019 due diligence report. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2019-PE-Report-UKR.pdf (дата звернення: 16.04.2023).

19. Referral letter submitted in coordination with 38 States Parties. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-04/Article-14-letter.pdf (дата звернення: 06.04.2023).

20. Werle G. Principles of International Criminal Law. URL: https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780198826859.001.0001/law-9780198826859 (дата звернення: 14.07.2023).

21. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 03.05.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#n5 (дата звернення: 20.06.2022).

22. Déclaration du Procureur de la CPI, Karim A.A. Khan QC, sur la situation en Ukraine : renvois supplémentaires, de la part du Japon et de la Macédoine du Nord ; lancement d'une plateforme pour la transmission de renseignements. URL: https://www.icc-cpi.int/fr/news/declaration-du-procureur-de-la-cpi-karim-aa-khan-qc-sur-la-situation-en-ukraine-renvois (дата звернення: 14.07.2023).

REFERENCES

1. Ferens, Benjamin B. Will we finally apply the lessons of Nuremberg? A New Introduction to Nuremberg and Vietnam: An American Tragedy by Telford Taylor. The Lawbook Exchange. Retrieved from: https://benferencz.org/articles/2010-present/will-we-finally-apply-nurembergs-lessons/ [in English].

2. Dwight, D. Eisenhower. Statement by the President on the Observance of Law Day. Retrieved from: https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-the-president-the-observance-law-day [in English].

3. Festakt zum 75. Jahrestag des Beginns der Nürnberger Prozesse [Ceremony for the 75th anniversary of the start of the Nuremberg Trials]. Retrieved from: https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Reden/2020/11/201120-Festakt-Nuernberg.html [in German].

4. Ukrainska politsiia vmiie buty profesiinoiu, umiie riatuvaty vid zla, povertaty spravedlyvist – Prezydent na zakhodakh z nahody Dnia Natsionalnoi politsii [The Ukrainian police knows how to be professional, knows how to save from evil, restore justice – the President at events on the occasion of the National Police Day]. Retrieved from: https://www.president.gov.ua/news/ukrayinska-policiya-vmiye-buti- profesijnoyu-umiye-ryatuvati-84045 [in Ukrainian].

5. Konventsiia OON pro zapobihannia zlochynu henotsydu ta pokarannia za noho vid 09.12.1948 r. [The UN Convention on the Prevention of the Crime of Genocide and its Punishment dated December 9, 1948]. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_155/card2#Card. [in Ukrainian].

6. Kampala Declaration RC/Decl.1. 01.06.2010. Retrieved from: https://asp.icc-cpi.int/reviewconference/resolutions-and [in English].

7. States Parties to the Rome Statute. Retrieved from: https://asp.icc-cpi.int/states-parties [in English].

8. Madeline Morris. High Crimes and Misconceptions: The ICC and Non-Party States, 64 L & Contemp Probs 13, 21 (2001) (quotation mark omitted). Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/1192354 [in English].

9. Yoo, John C. Using Force. *University of Chicago Law Review.* Summer 2004. Vol. 71. Retrieved from: https://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol71/iss3/1 [in English].

10. Ferenc, Benjamin B. Law always wins war. Retrieved from: https://benferencz.org/articles/2010-present/law-always-beats-war/ [in English].

11. Vysnovok Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Prezydenta Ukrainy pro nadannia vysnovku shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu (sprava pro Rymskyi statut) vid 11 lypnia 2001 r. [Vystytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za constytutsiinym dodanniam Prezydenta Ukrainy pro nadannia vysnovku shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy Rymskoho statutu International criminalnoho sud (case pro Rymskyi statut) dated July 11, 2001]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2001. № 28. St. 1267 [in Ukrainian].

12. Uhoda pro asotsiatsiiu Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom vid 21.03.2014 r. [Association Agreement between Ukraine and the European Union dated March 21, 2014]. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu [in Ukrainian].

13. International Criminal Court celebrates 20'th anniversary. Retrieved from: https://www.icc-cpi.int/news/international-criminal-court-marks-20th-anniversary [in English].

14. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia): Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1401–VIII [On amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice): Law of Ukraine dated June 2, 2016 № 1401–VIII]. *Holos Ukrainy*. 2016. № 118 [in Ukrainian].

15. Rome Statute. Retrieved from: https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf [in English].

16. Zaiava Verkhovnoi Rady Ukrainy do Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu pro vyznannia Ukrainoiu yurysdyktsii Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo skoiennia zlochyniv proty liudianosti vyshchymy posadovymy osobamy derzhavy, yaki pryzvely do osoblyvo tiazhkykh naslidkiv ta masovoho vbyvstva ukrainskykh hromadian pid chas myrnykh aktsii protestiv u period z 21 lystopada 2013 r. po 22 liutoho 2014 r. [Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine to the International Criminal Court on Ukraine's recognition of the International Criminal Court's jurisdiction over the commission of crimes against humanity by high-ranking state officials, which led to particularly grave consequences and the mass murder of Ukrainian citizens during peaceful protests in the period from November 21, 2013 to February 22, 2014]. *Holos Ukrainy*. 2014. № 4 [in Ukrainian].

17. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vyznannia Ukrainoiu yurysdyktsii Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo skoiennia zlochyniv proty liudianosti ta voiennykh zlochyniv vyshchymy posadovymy osobamy Rosiiskoi Federatsii ta kerivnykamy terorystychnykh orhanizatsii "DNR" ta "LNR", yaki pryzvely do osoblyvo tiazhkykh naslidkiv ta masovoho vbyvstva ukrainskykh hromadian": postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 04.02.2015 r. [About the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Ukraine's recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court regarding the commission of crimes against humanity and war crimes by high-ranking officials of the Russian Federation and leaders of the terrorist organizations "DPR" and "LPR", which led to particularly grave consequences and the mass murder of Ukrainian citizens": Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated February 4, 2015]. *Holos Ukrainy*. 2015. № 29 [in Ukrainian].

18. 2019 due diligence report. Retrieved from: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2019-PE-Report-UKR.pdf [in English].

19. Referral letter submitted in coordination with 38 States Parties. Retrieved from: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-04/Article-14-letter.pdf [in English].

20. Werle, G. Principles of International Criminal Law. Retrieved from: https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780198826859.001.0001/law-9780198826859 [in English].

21. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo spivrobitnytstva z Mizhnarodnym kryminalnym sudom" vid 03.05.2022 [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding cooperation with the International Criminal Court" dated May 3, 2022]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#n5 [in Ukrainian].

22. Déclaration du Procureur de la CPI, Karim A.A. Khan QC, sur la situation en Ukraine: renvois supplémentaires, de la part du Japon et de la Macédoine du Nord; lancement d'une plateforme pour la transmission de renseignements [Statement by ICC Prosecutor Karim A.A. Khan QC on the situation in Ukraine: additional referrals from Japan and North Macedonia; launch of a platform for the transmission of information]. Retrieved from: https://www.icc-cpi.int/fr/news/declaration-du-procureur-de-la-cpi-karim-aa-khan-qc-sur-la-situation-en-ukraine-renvois [in French].

Стаття надійшла до редакції 01.08.2023.
The article was received 1 August 2023.